

هبنّا و فرجام اخلاق در اندیشه کانت و
ارزیابی آن بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه

زهره سعیدی

www.ketab.ir

سرشناسه

سعیدی، زهره

عنوان و نام پدیدآور

مبنا و فرجام اخلاق در اندیشه کانت و ارزیابی آن بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه/ زهره سعیدی.

مشخصات نشر

تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری

ص. ۳۴۱

شابک

۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۱۴۶-۸

وضعیت فهرست‌نویسی

فیفا

موضوع

کانت، ایمانوئل، ۱۷۲۴ - ۱۸۰۴ م. -- دیدگاه درباره اخلاق

موضوع

Kant, Immanuel -- Views on Ethics

موضوع

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- دیدگاه درباره اخلاق

موضوع

Ali ibn Abi-talib, Imam I, 600-661 -- Views on ethics

موضوع

اخلاق -- فلسفه

موضوع

Ethics -- Philosophy

شناسه اداره

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

ب. کنگ

۱۳۹۷ م/۲۷/۳۷/BJ

در پند و بوی

۱۷۰

شماره کتابشناسی ملی ۵۲۶۹۰۳۹

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
دانشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

عنوان: مبنا و فرجام اخلاق در اندیشه کانت و ارزیابی آن بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه

نویسنده: زهره سعیدی (استادیار پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات)

طراح جلد: موسسه فرهنگی مطالعاتی شمس الشموس

صفحه‌آرا: وحید لنگان‌زاده

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۱۴۶-۸

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.

در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰ ۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۸۹۳۰۷۶ Email: nashr@ricac.ac.ir

فهرست مطالب

۱		سیاس
۳		مقدمه رضا ماحوزی
۷		مقدمه منوچهر صانعی
۱۵		پیشگفتار
فصل اول: فلسفه اخلاق کانت		
۱۹		مقدمه
۲۱		نظام فلسفی کانت
۲۲		۱. سه نقد، سه قوه ذهنی، سه وظیفه و سه شناخت
۲۹		۲. علم فلسفه و متافیزیک استعلایی مورد نظر کانت
۳۴		۳. سه نقد به مثابه یک کل
۳۷		ارکان نظری فلسفه اخلاق کانت
۳۷		۱. عقل عملی محض
۴۳		۱.۱. نسبت عقل عملی محض با مفهوم آزادی
۵۱		۲.۱. نسبت عقل علمی محض با مفهوم انسانیت
۵۶		۲. خیر اعلا
۵۶		۱.۲. جایگاه محوری خیر اعلا
۶۰		۲.۲. نسبت خیر اعلا با عقل عملی محض
۶۴		۳.۲. شهروند دو جهان بودن انسان
۶۸		۴.۲. ارکان خیر اعلا

۵.۲	عوامل سوبژکتیو (ذهنی) تحقق خیر اعلا	۸۸
۱.۵.۲	اراده آزاد	۸۹
۲.۵.۲	تکالیف اخلاقی	۹۳
۳.۵.۲	احساس اخلاقی	۱۲۳
۶.۲	عوامل آبجکتیو (عینی) تحقق خیر اعلا	۱۲۶
۱.۶.۲	جهان	۱۲۶
۲.۶.۲	اراده آزاد و جاودانگی نفس	۱۳۳
۳.۶.۲	وجود خدا	۱۳۵
	تحقق اوامر و تکالیف اخلاقی در عرصه عمل	۱۵۰
۱	شکاف میان نظر و عمل در اندیشه کانت	۱۵۰
۲	نسبت فرهنگ انضباط و عقل عملی محض	۱۵۱
۳	آموزه‌ش و پرورش و رسالت آن در تحقق فرهنگ	۱۶۶
	نتیجه	۱۷۴

فصل دوم: نظریه اخلاق امام علی (ع)

	مقدمه	۱۷۷
	مبانی معرفت‌ساختی	۱۷۹
۱	شناخت اخلاق	۱۷۹
۲	معرفت خداوند	۱۹۱
	مبانی هستی‌شناختی	۲۰۰
۱	خدای متشخص و امکان (یا ضرورت) ارتباط فردی با او	۲۰۱
۲	جهان	۲۰۶
۳	جاودانگی	۲۰۹
	مبانی انسان‌شناختی	۲۱۰
۱	آزادی	۲۱۰
۲	کرامت ذاتی انسان	۲۱۱
۳	دوساحتی بودن انسان و لزوم تفوق عقلانیت بر نفسانیت	۲۱۶
۴	رسالت اخلاقی انسان	۲۱۸
۵	خلوص نیت	۲۲۱
۶	سعادت	۲۳۸
	اصول کلی	۲۴۵
۱	مطلق‌انگاری و جهانشمولی	۲۴۶
۲	قانون زرین یا عمومیت	۲۴۸
۳	نظام اخلاقی حاکم بر جهان	۲۵۰
	اصول هنجاری	۲۵۲
۱	عدالت	۲۵۲

۲۵۴		۲. صلح محوری
۲۵۹		۳. مرگ آگاهی
۲۶۳		نتیجه

فصل سوم: مقایسه و ارزیابی اخلاق فرادینی کانت با اخلاق دینی امام علی (ع)

۲۶۵		مقدمه
۲۶۶		مبانی معرفت‌شناختی
۲۶۶		۱. سرچشمه اخلاق (عقل و اخلاق)
۲۷۰		۲. سرچشمه ایمان (عقل و ایمان)
۲۷۲		۳. امکان معرفت به خدا
۲۷۶		مبانی انسان‌شناختی
۲۷۶		۱. طبیعت دوگانه انسان
۲۷۸		۲. ارادی
۲۸۰		۳. عادت
۲۸۳		۴. غایت، ارزش
۲۸۸		۵. تکالیف اخلاقی
۲۹۳		۶. اراده نیک یا اخلاقی
۲۹۶		مبانی هستی‌شناختی
۲۹۶		۱. خدا
۲۹۷		۲. جاودانگی
۳۰۰		۳. جهان
۳۰۲		نتیجه

۳۰۷		فهرست منابع
۳۱۱		نمایه

مقدمه رضا ماهوزی

در تاریخ اندیشه غرب، با جرئت می‌توان اندیشه‌های کانت را در حوزه‌های چندگانه علم، اخلاق، سیاست و زیبایی‌شناسی، روح دوران مدرن دانست. به این معنا، فهم دوران جدید از مجرای فهم فلسفه کانت می‌گذرد و علاقه‌مندان به این فهم می‌بایست علاوه بر دقت‌ها و مرزگذاری‌های مرسوم، روح کلی نظام فکری کانت را دریابند و ارتباط میان اجزای مختلف این نظام فکری را بیابند. به این معنا، هرگونه تلاشی برای فهم اندیشه‌های کانت در باب اخلاق، مستلزم فهم دیگر اجزای اندیشه وی از جمله محدوده معرفت تجربی، ملاحظات غایت‌شناختی و زیباشناختی، ملاحظات سیاسی و حقوقی و بالاخره ملاحظات دینی و آموزشی است.

کانت با وسواسی تمام، نخست برای نشان دادن ارکان تشکیل‌دهنده فکر و عمل بشر در تمامی حوزه‌های فوق، در الگویی دکارتی تلاش کرده به تصوراتی واضح و متمایز در هر یک از

آنها دست یابد و از همین رو است که عقل نظری را از عملی و این دو را از نقد حکم متمایز ساخته و درون هر یک از این حوزه‌ها، ساحت‌های متعددی را از یکدیگر تفکیک کرده است. وی پس از نشان دادن مرزها و اصول ویژه هر یک از قلمروها، راه تألیف را در پیش گرفته و جزایر پراکنده و به ظاهر بی‌ارتباط قوا و قلمروها را به کمک پل‌هایی چند به یکدیگر متصل ساخته است تا نشان دهد ذهن آدمی علی‌رغم دقت در تمایز، در علم، بر اساس تألیف کار می‌کند. این تجزیه و ترکیب، صورت دیگری از آموزه روشی دکارته است. از همین رو است که کانت رسائلی چون نقد قوه حکم، روش عقل (ایده‌ای برای یک تاریخ جهانی) و آموزش و پرورش را تألیف کرده است تا خواننده را متوجه ارتباط حوزه‌های در وهله نخست متمایز شده کند و تصویر تازه‌ای از درهم‌تنیدگی ساحت‌های متعدد معرفت و دانش و انسان جدیدی که باید بر اساس این پیچیدگی حق و تکلیف خود را پیش کشد، عرضه دارد. در واقع کانت همچون دیگر متفکران عصر روشنگری، اما پیشرفته‌تر از آنها، مردمان زمانه خود را متوجه آماز جدیدی از تمدن ساخته و متناسب با آن آغاز تاریخی، امکانات فکری و عملی انسان شایسته روزگار آتی را تبیین کرده است. به همین خاطر بر علم و عقل را ترسیم نموده و جایگاه زیبایی را در تمدن آتی مشخص ساخته است.

پژوهش خانم دکتر زهره سعیدی تلاش می‌کند مرزها و ارتباطات مورد نظر کانت را در حوزه اخلاق، زیبایی، فلسفه و سیاست به شایستگی نشان دهد، بی‌آنکه قلم وی گرفتار غلط‌های مفهومی گردد و مرزها را چنان درهم آمیزد که قادر به تفکیک آنها نباشد؛ درهم آمیختگی‌ای که کانت نقد عقل را از آن مبرا می‌داشت. توجه مؤلف به ارتباط مفهومی اخلاق با موضوعاتی چون سیاست، فرهنگ، زیبایی‌شناسی و غیره، بی‌آنکه این رساله، رساله‌ای در باب

سیاست، فرهنگ یا زیبایی‌شناسی باشد، به وی کمک کرده است تا عقلانیت اخلاق کانتی در سپهری بزرگتر از مضامین صرفاً تخصصی این بخش از اندیشه‌های کانت مورد توجه و بازخوانی قرار گیرد؛ سپهری که شایسته است سایر کانت‌پژوهان در مطالعات و نگارش‌های تخصصی خود بدان توجه داشته باشند. از این رو این پژوهش، دوگانه‌های تکلیف - سعادت؛ نظر - عمل؛ فلسفه - فیزیک و غیره را بر اساس روش تجزیه و ترکیب دکارتی - کانتی با هم آورده و تصویری از دقایق و کلیات نظام کانتی ارائه داده است.

این تصویر از عقلانیت نظام اخلاقی کانت و تناسب آن با توصیف‌های خود این فیلسوف از رشد عقل در تاریخ و ضرورت عقلی دیگر متناسب با دوره تاریخی آتی، به مؤلف اجازه داده است تا اندیشه‌های مذکور را با اندیشه‌های یکی از عقل‌گرایان مؤمن در، قاره، دین و دوره فکری دیگری مقایسه کند. مؤلف در این پژوهش، ضمن توجه به تعلق امام علی (علیه السلام) به جامعه دین‌داران، بر وجوه عقلانی اندیشه وی متمرکز شده و تلاش آن امام همام برای وضع گزاره‌های اخلاقی بر مبنای عقل را به نظر کشیده است.

اگرچه عقل مورد نظر کانت و تأکیدهای وی برای وضع گزاره‌های اخلاقی مبتنی بر اندیشه تکلیف، راه این فیلسوف را از عقل ایمانی مورد نظر امام علی (علیه السلام) جدا می‌کند و سپهرهای متافیزیکی آن دو متفاوت از هم می‌شود، ولی مناسبت متعددی چون قاعده‌های عمل، سعادت و غایت نهایی رشد و تکامل آدمی، ضرورت هم‌سویی فرامین اخلاقی بشری و فرامین اخلاقی الهی و غیره، امکان مقایسه این دو ساحت فکری را میسر ساخته است. در اینجا بیش از آنکه اصل تشابه یا حتی ذکر تفاوت میان اندیشه‌های این دو متفکر مورد نظر مؤلف باشد، نفس

گفتگوی میان فرهنگ، ادیان، اندیشه‌ها و تمدن‌ها مورد توجه بوده و لذا این پژوهش به سهم خود، نقشی در این گفتگو ایفا کرده است.

رضا ماحوزی

دانشیار پژوهشکده

مطالعات اجتماعی و فرهنگی

www.ketab.ir